

«Ревматологія»

ПРОГРАМА ІСПИТУ

для вступу до аспірантури

Тема 1. СИСТЕМНИЙ ЧЕРВОНИЙ ВОВЧАК

Системний червоний вовчак: епідеміологія, причини та механізми розвитку, особливості ураження шкіри, суглобів, м'язів, легень, серця та судин, ШКТ, ЦНС, нирок, морфологічні класи та критерії важкості вовчакового нефриту. Клінічна класифікація СЧВ, його клініко-імунологічні варіанти, діагностичні критерії Американської ревматологічної асоціації. Лабораторна діагностика СЧВ з використанням загальноклінічних, біохімічних та специфічних імунологічних методів дослідження. Диференційна діагностика СЧВ. Оцінка загальної активності СЧВ з використанням шкал SLAM (Systemic Lupus Activity Measurement) та SLEDAI; оцінка активності вовчакового нефриту за індексом активності та хронізації. Оцінка пошкодження внутрішніх органів та систем за індексом пошкодження SLICC/ACR Damage index. Підходи до немедикаментозного та медикаментозного лікування за рекомендаціями EULAR.

Тема 2. СИСТЕМНА СКЛЕРОДЕРМІЯ

Епідеміологія, етіологія та патогенез ССД. Особливості ураження органів і систем при ССД, її клінічні форми, варіанти перебігу та стадії розвитку. Клінічна класифікація (APU) та діагностичні критерії ССД (ARA). Діагностика ССД: лабораторні дослідження, імунологічні дослідження з визначенням склеродерма-специфічних аутоантитіл, спеціальні інструментальні дослідження внутрішніх органів. Диференційна діагностика ССД. Сучасні підходи до базисної терапії ССД, особливості лікування вісцеральних проявів ССД.

Тема 3. ІДІОПАТИЧНІ ЗАПАЛЬНІ МІОПАТІЇ

Клінічна класифікація ідіопатичних запальних міопатій (ІЗМ). Етіологія та епідеміологія дерматомиозиту та поліміозиту, клінічна картина. Діагностичні критерії ІЗМ. Оцінка активності патологічного процесу за критеріями IMACS (International Myositis Outcome Assessment Collaboration). Диференційна діагностика. Мета та основні підходи до лікування ДМ/ПМ (особливості застосування ГКС, базисних протизапальних препаратів, фармакотерапія біологічними агентами).

Тема 4. ХВОРОБА ШЕГРЕНА

Основні етіологічні чинники хвороби шегрена (ХШ), її поширеність та ланки патогенезу, патогномонічна морфологічна картина з боку секретуючих залоз. Клінічна класифікація ХШ (APU, 2004). Клінічні ознаки ураження залоз та системні прояви ХШ. Лабораторна діагностика ХШ. Специфічні дослідження ХШ (тест Ширмера, фарбування бенгальським рожевим рогівки та кон'юнктиви, сіалографія, сіалометрія, сканування слинних залоз, біопсія слинних та слізних залоз). Діагностичні критерії запропоновані Європейською групою з вивчення ХШ. Диференційний діагноз. Особливості лікування ХШ. Покази до пульс-терапії ГКС, місце мускаринових агоністів та біологічних

агентів в фармакотерапії ХШ. Еферентні методи лікування ХШ, абсолютні та відносні показання до їх застосування, замісна терапія.

Тема 5. СИСТЕМНІ ВАСКУЛІТИ

Системні васкуліти, основні чинники розвитку та ланки патогенезу СВ. Класифікаційні критерії СВ (вузликочий поліартеріт, мікроскопічний поліангіт, синдром Черджа-Стросса, геморагічний васкуліт, гранулематоз Вегенера, хвороба Бехчета, гігантоклітинний артеріт, артеріт Такааясу, артеріт Кавасакі, есенціальний кріоглобулінемічний васкуліт). Клінічні ознаки СВ, методи оцінки активності, фази та перебігу васкулітів, рефрактерний перебіг АНЦА-васкулітів. Оцінка ступеню ураження органів та тканин (індекс васкулітного пошкодження), оцінка загального стану хворих (опитувальник SF-36). Клінічне значення лабораторних методів дослідження (загальноклінічних, біохімічних, імунологічних), морфологічних, інструментальних (ангіографія, ультразвукова доплерографія. Рентгенографія легень, КТ, МРТ, магніто-резонансна ангіографія, позитронно-емісійна томографія, функціональні легеневі тести, бронхоскопія, бронхоальвеолярний лаваж). Принципи лікування хворих на СВ та їх прогноз.

Тема 6. РЕВМАТОЇДНИЙ АРТРИТ

Ревматоїдний артрит: розповсюдженість, етіологічні та тригерні фактори розвитку РА, ланки патогенезу, патоморфологічні зміни в органах при РА. Загальна характеристика основних цитокінів, які беруть участь у розвитку РА. Класифікація РА (ACR/EULAR 2010). Зміни лабораторних показників, які виявляються при РА. Інструментальні дослідження: рентгенологічне дослідження суглобів, МРТ, КТ, артроскопія, Диференційна діагностика РА. Лікування РА, загальні положення медикаментозної терапії, принципи протизапальної та базисної терапії (основні препарати, показання, протипоказання, побічні дії препаратів, рекомендації по динамічному спостереженню за пацієнтами, лікарська взаємодія препаратів), комбінована терапія базисними препаратами, генно-інженерні біологічні препарати. Критерії ремісії РА (ACR, EULAR) та оцінка ефективності терапії за критеріями DAS та DAS28.

Тема 7. СПОНДИЛОАРТРОПАТІЇ

Анкілозуючий спондиліт: епідеміологія, етіологія, класифікація (APU, 2004), діагностичні критерії АС (модифіковані Нью-йоркські критерії). Рентгенологічні зміни, характерні для анкілозуючого спондиліту. Визначення активності та ступеня тяжкості АС. Індекс BASFI. Не медикаментозні та медикаментозні методи лікування. Місце ГК та блокаторів фактора некрозу пухлини в лікуванні АС. Псоріатичний артрит: епідеміологія, етіологія та патогенез ПсА. Класифікація псоріатичної артропатії. Форми ПсА. Критерії ПсА ((CASPAR, 2006). Діагностичні критерії Ванкувера ювенільного ПсА (1989). Зміни, що виявляються при лабораторному та інструментальному обстеженні хворих на ПсА. Рентгенологічні зміни, які відзначають при ПсА в кістково-суглобовій системі. Характер морфологічних змін в синовіальній оболонці і суглобових хрящах при ПсА. Лікування псоріатичної артропатії. Показання до призначення БПЗП хворим на ПсА. **РЕАКТИВНІ АРТРИТИ: етіологія** реактивного артрити (РеА). Епідеміологія РеА. Генетичні чинники в розвитку РеА. Клінічна картина РеА. Діагностика РеА, визначення

«тригерного» мікроорганізму, спільні риси постентероколітичних і урогенітальних РеА. Позасуглобові прояви РеА, частота їх розвитку. Рентгенологічні ознаки РеА. Синдром Рейтера. Клінічна картина синдрому Рейтера. Діагностика синдрому Рейтера. Особливості перебігу синдрому Рейтера у ВІЛ-інфікованих хворих. Лікування РеА: застосування пульс-терапії при РеА. Антимікробні засоби, що призначаються при РеА. Особливості терапії хворих з синдромом Рейтера хламідійної етіології. Особливості лікування постентероколітичних артритів. Профілактичні заходи при синдромі Рейтера.

Тема 8. ГОСТРА РЕВМАТИЧНА ЛИХОМАНКА ТА ХРОНІЧНА РЕВМАТИЧНА ХВОРОБА СЕРЦЯ

Гостра ревматична лихоманка та хронічна ревматична хвороба серця: поширеність, основні етіологічні чинники та патогенетичні ланки ГРЛ, морфологічні стадії патологічного процесу при ГРЛ. Клінічна картина ГРЛ та ХРХС, особливості клінічної картини в різних вікових групах. Клініко-лабораторно-інструментальна діагностика ГРЛ та ХРХС, діагностичні критерії, диференційна діагностика даної патології. Класифікація ГРЛ та ХРХС. Основні принципи лікування хворих на ГРЛ та ХРХС: мета терапії, використання немедикаментозних та медикаментозних (етіотропна терапія, протизапальна) та хірургічних підходів до лікування хворих на ГРЛ та ХРХС, засоби первинної та вторинної профілактики ГРЛ та ХРХС.

Тема 9. КРИСТАЛІЧНІ АРТРОПАТІЇ

Подагра: поширеність подагри в світі та в Україні серед осіб різного віку та статі, основні питання етіології, фази патогенезу подагри, метаболізм сечової кислоти, патоморфологічні зміни при гострому подагричному артриті та хронічній подагрі. Клінічна класифікація подагри. Варіанти дебюту подагри, клінічна картина гострого подагричного артрити, міжнападної та хронічної подагри. Параклінічні дослідження (лабораторні, дослідження синовіальної рідини, біопсія підшкірних тонусів, рентгенографія уражених суглобів). Діагностичні критерії подагри та епідеміологічні критерії діагностики подагричного артрити. Лікування гострого подагричного артрити. Базисна терапія подагри (урикодепресанти, урикозуричні, уриколітичні препарати). Критерії ефективності базисної терапії. Лікування ниркових синдромів (гостра уратна нефропатія, подагричний гломерулонефрит із нефротичним синдромом). Санаторно-курортне лікування, профілактика подагри та прогноз.

Тема 10. ОСТЕОАРТРОЗ

Остеоартроз: епідеміологічні та соціально-медичні аспекти ОА, етіологічні чинники та основні ланки патогенезу ОА, макроскопічні зміни хряща при ОА. Патогенетичні варіанти ОА, клінічні форми, локалізація, рентгенологічні стадії ОА (за Kellgren J.H. Lawrence J.S.). Клінічна картина ОА залежно від локалізації патологічного процесу, наявності синовіту, перебігу захворювання. Інструментальні методи дослідження хворих на ОА (рентгенологічне, сцинтиграфія суглобів, УЗД, МРТ, артроскопія, термографія). Класифікаційні критерії ОА, гонартрозу (ACR, 1986), коксартрозу (ACR, 1991), ОА суглобів кистей (ACR, 1990). Диференційна діагностика ОА. Мета терапії ОА, нефармакологічні та фармакологічні методи лікування хворих з ОА (ACR, 2012). Оцінка наслідків захворювання та ефективності терапії за шкалами Lequense, WOMAC, анкетною SF-36. Хірургічні методи лікування хворих на ОА

(ендопротезування, лаваж колінних суглобів, видалення «суглобової миші», остеотомія).

Тема 11. ОСТЕОПОРОЗ

Остеопороз. Визначення та епідеміологія ОП. Чинники ризику ОП і переломів кісток у жінок європеїдної раси у постменопаузальний період. Чинники ризику ОП у чоловіків. Епідеміологія, патогенез та клінічні особливості ГК-індукованого остеопорозу. Морфологія кісткової тканини. Обмін у кістковій тканині. Діагностичні ознаки остеопорозу. Діагностика та диференційна діагностика ГК-індукованого остеопорозу. Механізми розвитку остеопорозу. Сучасні підходи до лікування Остеопорозу. Профілактика та лікування ГК-індукованого ОП на основі клінічних рекомендацій EULAR та ACR (2010). Первинна та вторинна профілактика.

Тема 12. ФІБРОМІАЛГІЯ

Визначення ФМ. Епідеміологія, етіологія та патогенез захворювання. Характеристика тригерних точок. Чинники, що активують тригерні точки. Особливості клінічної картини ФМ. Діагностичні критерії ФМ, запропоновані ACR (1990). Методика обстеження хворих з міофасціальним болем. Медикаментозне та немедикаментозне лікування ФМ.

ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ

1. Ревматоїдний артрит: етіологічні та тригерні фактори розвитку РА, ланки патогенезу. Діагностичні критерії РА (ACR/EULAR 2010). Лабораторно-інструментальна діагностика РА. Лікувальна тактика при РА. Критерії ремісії РА.
2. Системний червоний вовчак: епідеміологія та причини розвитку СЧВ. Клінічна класифікація СЧВ, його клініко-імунологічні варіанти, діагностичні критерії Американської ревматологічної асоціації. Підходи до немедикаментозного та медикаментозного лікування за рекомендаціями EULAR, мета терапії.
3. Системна склеродермія, епідеміологія, етіологія та патогенез. Особливості ураження органів і систем при ССД, її клінічні форми, варіанти перебігу та стадії розвитку. Клінічна класифікація (APU) та діагностичні критерії ССД (ARA). Діагностика ССД. Сучасні підходи до базисної терапії ССД, особливості лікування вісцеральних проявів ССД.
4. Анкілозуючий спондиліт, епідеміологія, етіологія, класифікація (APU, 2004), діагностичні критерії АС. Рентгенологічні зміни, характерні для анкілозуючого спондиліту. Визначення активності та ступеня тяжкості АС. Немедикаментозні та медикаментозні методи лікування.
5. Псоріатичний артрит, етіологія та патогенез. Критерії ПсА ((CASPAR, 2006), лабораторна та інструментальна діагностика ПсА. Сучасні підходи до лікування ПсА.
6. Реактивні артрити: етіологія, клінічна картина РеА, діагностика РеА. Позасуглобові прояви РеА, частота їх розвитку. Рентгенологічні ознаки

- РеА. Синдром Рейтера. Лікування РеА: застосування пульс-терапії при РеА. Антимікробні засоби, що призначаються при РеА.
7. Подагра: поширеність подагри, основні етіологічні чинники, патогенез. Клінічна класифікація подагри та діагностичні критерії подагри. Лікування гострого подагричного артриту. Базисна терапія подагри (урикодепресанти, урикозуричні, уриколітичні препарати).
 8. Остеоартроз: етіологічні чинники та основні ланки патогенезу ОА, клінічні форми, рентгенологічні стадії ОА (за Kellgren J.H. Lawrence J.S.). Класифікаційні критерії гонартрозу (ACR, 1986), коксартрозу (ACR, 1991), ОА суглобів кистей (ACR, 1990). Мета терапії ОА, нефармакологічні та фармакологічні методи лікування хворих з ОА (ACR, 2012). Хірургічні методи лікування хворих на ОА.
 9. Клінічна класифікація ідіопатичних запальних міопатій (ІЗМ). Етіологія та епідеміологія дерматоміозиту та поліміозиту, клінічна картина. Діагностичні критерії ІЗМ. Мета та основні підходи до лікування ДМ/ПМ
 10. Хвороба Шегрена (ХШ), етіологія, епідеміологія та патогенез. Клінічна класифікація ХШ (АРУ, 2004) та діагностичні критерії. Лабораторна діагностика ХШ. Особливості лікування ХШ.
 11. Системні васкуліти, основні чинники розвитку та ланки патогенезу СВ. Класифікаційні критерії СВ. Клінічне значення лабораторних та інструментальних методів дослідження. Принципи лікування хворих на СВ та їх прогноз.
 12. Остеопороз. Чинники ризику ОП у жінок та чоловіків. Клінічні особливості ГК-індукованого остеопорозу. Діагностика та диференційна діагностика ГК-індукованого остеопорозу. Профілактика та лікування ГК-індукованого ОП на основі клінічних рекомендацій EULAR та ACR (2010).
 13. Фіброміалгія. Епідеміологія, етіологія та патогенез захворювання. Діагностичні критерії ФМ. Медикаментозне та немедикаментозне лікування ФМ.

ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Денисюк В.І., Денисюк О.В. Доказова внутрішня медицина: Підручник для студентів вищих мед. навч. закладів III-IV рівнів акрид./ В.І. Денисюк, О.В. Денисюк. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 928 с.
2. Сучасні класифікації та стандарти лікування захворювань внутрішніх органів. Невідкладні стани в терапії: довідник-посібник /Ю. М. Мостового. – 18-те вид., доп. і перероб. – Київ: Центр ДЗК, 2015. – 680 с.
3. Внутрішня медицина. У 3 т. /За ред. проф. К.М. Амосової. – К.: Медицина, 2008. (3 тома).

4. Окорочков А.Н. Лечение внутренних болезней. - Минск. - „Беларусь". – 2013 (5 томов)
5. Окорочков А.Н. Диагностика внутренних болезней. - Минск. - „Беларусь". - 2013. (10 томов)
6. Передерій В.Г., Ткач С.М. Основи внутрішньої медицини. В 3 т. Том 1. «Нова книга», 2009. – 640 с.
7. Передерій В.Г., Ткач С.М. Основи внутрішньої медицини. В 3 т. Том 2. «Нова книга», 2009. - 784 с.
8. Передерій В.Г., Ткач С.М. Основи внутрішньої медицини. В 3 т. Том 2. «Нова книга», 2009. - 784 с.
9. Внутрішня медицина. У 3 т. Т. 2 /А.С.Свінцицький, Л.Ф.Конопльова, Ю.І.Фещенко та ін.; За ред. проф. К.М. Амосової. – К.: Медицина, 2009. – 1088 с.
10. Медицина невідкладних станів: швидка і невідкладна медична допомога : [підруч. для лікарів-курсантів післядипломної освіти, лікарів-інтернів і студентів вищ. мед. навч. закл. IV рівня акредитації] / І. С. Зозуля [та ін.] ; ред. І. С. Зозуля. - Київ : Медицина, 2012. - 728 с.
11. Клінічні протоколи надання медичної допомоги. Медицина невідкладних станів : [зб. док.] / Департамент охорони здоров'я викон. органу Київ. міськради (Київ міськдержадмін.), Київ. міськ. наук. інформ.-аналіт. центр мед. статистики ; [відп. ред. Т. В. Марухно]. - Київ : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2015. 273 с. : рис., табл. - (Нормативні директивні правові документи).
12. Наказ МОЗ України від 15 січня 2014 р. № 34 «Про впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги «Гіпертонічний криз», ««Раптова серцева смерть», «Гостра дихальна недостатність», «Гіповолемічний шок», «Гострі отруєння», «Тромбоемболія легеневої артерії».
13. Новейший справочник лекарственных препаратов : 5000 наименований / [сост.: В. А. Георгиянц, И. Н. Владимирова]. - Харьков ; Белгород : Книжный Клуб "Клуб Семейного Досуга", 2015. - 510, [1] с.
14. Уніфікований клінічний протокол первинної і вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги при артеріальній гіпертензії. Наказ Міністерства охорони здоров'я 24.05.2012 № 384.
15. Уніфікований клінічний протокол екстреної, первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації при гострому коронарному синдромі з елевацією

сегмента ST. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.07.2014 за № 455.

16. Наказ МОЗ України від 23.05.2011 р. №816 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги на засадах доказової медицини. Уніфікований клінічний протокол медичної допомоги «Ішемічна хвороба серця: стабільна стенокардія напруги. Первинна медична допомога».
17. Рекомендації Асоціації кардіологів України щодо лікування пацієнтів з гострим коронарним синдромом без стійкої елевації сегмента ST // Український кардіологічний журнал. Додаток №2, 2013. - 50 с.
18. Беленкова Ю.Н., Оганова Р.Г. Кардиология. Национальное руководство : краткое издание.. 2012. – 864 с.

Додаткова література:

1. Діагностика та лікування фібриляції передсердь. Рекомендації Робочої групи з порушень ритму серця Асоціації кардіологів України. -Київ, 2014. - 167с.
2. Артеріальна гіпертензія, ішемічна хвороба серця, серцева недостатність : діагностика, клініка, лікування : навч. посіб. / Ю. М. Мостовой [та ін.] ; Вінниця. ВНМУ ім. М.І. Пирогова. - Вінниця :ДКФ, 2012. - 240 с.
3. Диференційний діагноз больового синдрому в грудній клітині : навч. посіб. / [В. О. Малахов та ін.] ; Харків. мед. акад. післядиплом. освіти. - Харків : Щедра садиба плюс, 2015. - 131 с. : рис., табл.
4. Превентивна кардіологія : імплементація міжнародних рекомендацій в Україні.- К.: МОРІОН, 2015. – 104 с.
4. Інфекційний ендокардит. Рекомендації з профілактики, діагностики та лікування інфекційного ендокардиту.- Київ, Моріон, 2015 р.- 32 с.
5. Антитромботична терапія хворих з фібриляцією передсердь. Практичні рекомендації щодо використання нових оральних антикоагулянтів. - Асоціація кардіологів України, Асоціація аритмологів України.- Київ, 2014 р.- 55 с.
6. Ключко Л. В. Атлас ЕКГ. Електрокардіографічні зміни при гострому коронарному синдромі (ГКС) : навч. посіб. : рек. для лікарів-інтернів, лікарів заг. практики, курсантів, практик. лікарів і студентів мед. ун-тів / Л. В. Ключко ; Вінниц. НМУ ім. М.І. Пирогова, Хмельниц. фак. післядипломної освіти, каф. внутрішніх хвороб. - Хмельницький, 2014. - 102 с.
7. Ключко Л. В. Атлас ЕКГ. Електрокардіограми при порушеннях ритму і провідності : навч. посіб. : рек. для лікарів-інтернів, лікарів заг.

- практики, курсантів, практ. лікарів і студентів мед. ун-тів / Л. В. Ключко ; Вінниц. НМУ ім. М.І. Пирогова, Хмельниц. фак. післядипломної освіти, каф. внутрішніх хвороб. - Хмельницький, 2010. - 52 с
8. Рой С. Гарднер. Сердечная недостаточность. – 2014. - 360с
 9. Тюрин В.П. Инфекционные эндокардиты. 2-е издание.. – 2012. – 368 с.
 10. Серцево-судинні захворювання. Класифікація, стандарти, діагностика та лікування / За ред. проф. В.М. Коваленка, проф. М.І. Лутая, проф. Ю.М. Сіренка. - К., 2011. –128с.
 11. Серцево-судинні захворювання. Класифікація, стандарти, діагностика та лікування / За ред. проф. В.М. Коваленка, проф. М.І. Лутая, проф. Ю.М. Сіренка. - К., 2011. –128с.
 12. Серцево-судинні захворювання. Рекомендації з діагностики, профілактики та лікування / За ред. В.М.Коваленка, М.І.Лутая. – К.: Моріон, 2011. – 408 с.
 13. Антимикробная терапия. Карманный справочник. Дж. Бартлетт. Пер. с англ. – М.: «Практика», 2007.- 440 с.
 14. Болезни органов дыхания : Руководство для врачей : В 4-х тт. / Под ред. Н. Р. Палеева. – Медицина, 1989, 1990. – Т. 1 – 682 с., Т. 2 – 512 с., т. 3 – 384 с., Т. 4 – 624 с.
 15. Бронхиальная астма. Под редакцией академика РАМН А. Г. Чучалина в 2 томах. – М.: Агар, 1997. - Т. 1. – 432 с., Т.2. – 400 с.
 16. Внебольничные инфекции дыхательных путей / Под ред. А. И. Синопальникова, Р. С. Козлова. – Киев, 2011. – 292 с.
 17. Внебольничная пневмония у взрослых: Практические рекомендации по диагностике, лечению и профилактике : пособие для врачей. – Смоленск: МАКМАХ, 2010. – 80 с.
 18. Внутренние болезни. В 10 книгах. Книга 6. Болезни дыхательных путей. Болезни почек и мочевых путей: Пер. с англ. / Под ред. Е. Браунвальда, К. Дж. Иссельбахера, Р. Г. Петерсдорфа и др. – М.: Медицина. – 1995.- 416 с.

19. Зиц В. Р., Зиц С. В. Клинико-рентгенологическая диагностика болезней органов дыхания: общая врачебная практика. – М.: Логосфера, 2009.- 160 с.
20. Клиническая фармакология / Под ред. В.Г. Кукеса – 3-е изд., - М.: ГЭОТАР – Медиа, 2006.- 944 с.- ISBN 5-88816-014-8.
21. Козачок М. М., Висотюк Л. О., Селюк М. М. Клінічна пульмонологія : Посібник. – Київ, 2005. – 764 с.
22. Мостовой Ю. М., Демчук Г. В. Антибіотики у таблицях і схемах: у фокусі амоксицилін : практичний посібник. – Київ : РВХ «Ферзь», 2012. – 44 с.
23. Наказ МОЗ України № 128 (2007).
24. Наказ МОЗ України № 555 (2013).
25. Наказ МОЗ України № 686 (2013).
26. Парсонз П. Э., Хеффнер Д.Э. Секреты пульмонологии; Пер. с англ. – М.: МЕДпресс-информ, 2004. – 648 с.
27. Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю "Пульмонологія" // Наказ МОЗ України № 128 від 19.03.2007. – 32 с.
28. Пульмонология : национальное руководство / Под ред. А. Г. Чучалина. – М.: ГЭОТАР – Медиа, 2009. – 960 с.
29. Рациональная диагностика и фармакотерапия заболеваний органов дыхания : Справочник врача „Пульмонолог. Фтизиатр” / Под ред. Ю. И. Фещенко, Л. А. Яшина. – К.: ТОВ „Доктор-Медиа”, 2007. – 430 с.
30. Рациональная фармакотерапия заболеваний органов дыхания : Руководство для практикующих врачей] / Под ред. А.Г. Чучалина, С. Н. Авдеева и др. – М. : ООО «Издательство « Литтерра» , 2004. – 794 с.
31. Ройтберг Г.Е. Внутренние болезни. Система органов дыхания: Учебн. пособие / [Г.Е. Ройтберг, А.В. Струтинский] - М. : МЕДпресс-информ. 2007. 560 с.
32. Современные клинические рекомендации по антимикробной терапии. Выпуск 2. – Смоленск: МАКМАХ, 2007 г. – 608 с.

- 33.Справочник по антимикробной терапии. / Андреева И. В., Беденков А. В., Веселов А. В. и др. – ТОВ «Доктор-Медіа». – Киев, 2009. – 372 с.
- 34.Сучасні класифікації та стандарти лікування розповсюджених захворювань внутрішніх органів. Невідкладні стани. / За ред. проф. Ю. М. Мостового. – 22-е вид., доп. і перероб. – Вінниця : ДП «ДКФ», 2016.
- 35.30 невідкладних станів у терапії / За ред. проф. Ю. М. Мостового. – Вінниця : ДП «ДКФ», 2012. – 112 с.
- 36.Чучалин А. Г. Хронические обструктивные заболевания легких. – М.: ЗАО «Издательство БИНОМ», 1999. – 512 с.
- 37.Фещенко Ю. И., Мельник В. М. Справочник пульмонолога и фтизиатра. – Киев: Продюсерский центр «Плеяда», 2004. – 502 с.